

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОЗВІЛЛЕВОЇ СФЕРИ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ УКРАЇНИ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

DEVELOPMENT OF CULTURAL AND ARTISTIC POTENTIAL OF THE LEISURE SPHERE OF TOURISM AND HOSPITALITY OF UKRAINE: MANAGEMENT ASPECT

У статті розглянуто сутність, мотиваційні прагнення і функції сфери дозвілля, виокремлені умови та механізми використання культурно-мистецького потенціалу. Управлінський аспект його використання у сферах туризму та гостинності представлено розглядом державної культурної політики. Виявлено, що динаміка витрат бюджету на розвиток культури і мистецтва за 2018–2022 рр. спадна і відображала скорочення уваги до даної сфери, фінансування поступово переходить під відповідальність місцевих бюджетів. На основі аналізу нормативно-правових актів визначено основні управлінські принципи культурної політики в Україні. Розглянуто динаміку капітальних інвестицій суб'єктів господарювання тимчасового розміщування й організації харчування, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку; динаміку кінцевих споживчих витрат домогосподарств України на відпочинок і культуру, ресторани та готелі.

Ключові слова: туристична діяльність, сфера гостинності, державна культурна політика, світова культура та мистецтво, організація дозвілля, організація анімаційної діяльності.

In today's conditions of resource minimization and the economic crisis caused by military aggression, it is the sphere of culture that has proven vulnerable. The essence, motivational aspirations and functions of the leisure sector are considered. The conditions and mechanisms for using cultural and artistic potential are highlighted: social institutions, traditions and customs, spiritual values, establishing the organization of animation activities in the field of tourism and hospitality using the cultural and artistic heritage of the world, the country and the regions. The managerial aspect of using cultural and artistic potential in the areas of tourism and hospitality is presented by considering state cultural policy. The level of attention to the sphere of culture and leisure in Ukraine is analyzed using the example of budget expenditures for the development of culture and art for 2018–2022. It was found that the dynamics are decreasing and reflect the reduction of attention to this area. It is worth noting that the financing of this area is gradually becoming the responsibility of local budgets. Based on the analysis of regulatory legal acts, the management principles of cultural policy in Ukraine have been identified, which correspond to world practices. An examination of the growth in capital investments of business entities in temporary accommodation and catering, art, sports, entertainment and recreation compared to the previous year showed that before the full-scale invasion, positive preconditions were created for the development of two key components of the tourism inter-sectoral complex of Ukraine. Final consumer spending by Ukrainian households on recreation and culture, restaurants and hotels has increased. The study showed that 2022 should have been decisive for improving the comprehensive tourism product, in particular, in terms of improving the quality of leisure and animation activities using cultural and artistic potential. The development and productive use of the cultural and artistic potential of the leisure sector of tourism and hospitality in Ukraine requires managerial state support and commercialization in animation activities and tourism organization by business.

Key words: tourist activity, hospitality, state cultural policy, world culture and art, leisure organization, organization of animation activities.

УДК 338.48-53:79]:005

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.89-40>

Буторіна В.Б.¹

к.е.н., доцент,
доцент кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

Хоптяр А.Ю.²

к.і.н., старший викладач
кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

Butorina Veronika

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko
National University

Khoptiar Andrii

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko
National University

Постановка проблеми. Поступово в Україні формується уявлення про культуру як особливу сферу суспільного життя. Триває процес усвідомлення працівниками культури того, що виживання в нових умовах вимагає підвищення активності, розширення поля діяльності, врахування реальних потреб населення. Проте в сучасних умовах мінімізації ресурсів і кризового стану економіки, спричиненого військовою агресією, саме сфера культури виявилась уразливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці О. Бабиревої, Л. Дяченко, М. Мальської, В. Кифяка, Державного агентства розвитку туризму України присвячено аналізу діяльності суб'єктів туристичної діяльності; праці С. Килимистого присвячені вивченню туристичних практик у сфері дозвілля. Н. Бабій аналізує актуальні

культурно-мистецькі практики та процеси, а Л. Карпова, В. Чебан – становлення культурно-просвітницької діяльності у сфері дозвілля.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поки що не вдалося знайти прийнятну модель функціонування і розвитку сфери дозвілля в умовах ринкової економіки. Тому потрібно створювати умови для того, щоб формування, розвиток і використання культурно-мистецького потенціалу спрямовувались на задоволення духовних і культурних потреб населення, на вивчення міри їх задоволення і на формування нових потреб в продуктах культури та послугах з урахуванням змін попиту і смаків споживачів.

Мета статті: розглянути управлінський аспект розвитку культурно-мистецького потенціалу дозвіллевої сфери туризму та гостинності України.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6657-5718>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7870-5778>

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сутність дозвілля пов'язують із одним з двох полюсів людської діяльності «зусилля – розслаблення», «робота – відпочинок», «втомлюючий вид активності – відновлюючий вид активності». Головне в дозвіллі – свобода від звичних обов'язків, реалізація тих аспектів внутрішнього розвитку, які важко здійснити в інших областях практики. Тому дозвілля контрастує з робочими буднями.

Американський соціолог Г. Маркузе вважає дозвілля невідільним у тій частині, у якій воно регулюється бізнесом, а також залежить від економічного становища суспільства і людини, культурних, національних та традиційних особливостей [2]. Дозвілля може мати стандартні форми, які замість збагачення призводять до безособовості – комп'ютерні ігри, телебачення.

Дж. Дюмазедьє вважає, що дозвілля поєднує три мотиваційних прагнення [12]: бажання досягти релаксації і різноманіття переживань; збільшити обсяг своїх знань, створити умови для гри емоцій та пам'яті; розширити можливості своєї участі у спонтанному соціальному та міжособистісному спілкуванні.

Серед функцій дозвіллевої діяльності варто відзначити компенсаторну, виховну, просвітницьку, рекреаційно-оздоровчу, терапевтичну та усвідомлення особистістю протилежних векторів існування.

Культура індивідуального і суспільного дозвілля передбачає таке проведення людьми вільного часу, яке збалансоване за різними видами рекреаційної, розвивальної і розважальної активності, наповнене соціально значущим сенсом і оцінюється у даному суспільстві як відповідне до сучасних вимог, узгоджене з вітчизняними традиціями. Культура індивідуального і суспільного дозвілля пов'язана із системою еталонних норм дозвільної діяльності, які склалися у народі, громадян країни і які співвідносні з сучасними якостями дозвілля, етичними принципами рекреаційної діяльності.

Для того, щоб дозвілля інтегрувалося з суспільством потрібні умови та механізми використання культурно-мистецького потенціалу (соціальні інститути, традиції і звичаї, духовні цінності, налагодження організації анімаційної діяльності у сфері туризму та гостинності з використанням культурного і мистецького надбання країни та регіонів) [3, с. 62, 209]. Сьогодні до таких механізмів додаються бізнес, ЗМІ, реклама, мода, сучасна держава, що створює законодавчо-правові механізми (рис. 1).

Держава і культура між собою тісно взаємопов'язані, є взаємозалежними і взаємозобов'язаними системами. Держава є культурною системою, що здатна до самоорганізації, самооновлення за умови, що вона виробила такі механізми саморегулювання, які забезпечують нерозривність національної традиції, органічне функціонування сфер культури, усього комплексу ціннісних орієнтацій, який консолідує націю та відкриває її перспективу само здійснення. Реалізація культурної політики передбачає застосування системи заходів і законодавчо-правових механізмів, що здійснюються органами влади з метою культурного розвитку окремих груп населення і всього суспільства.

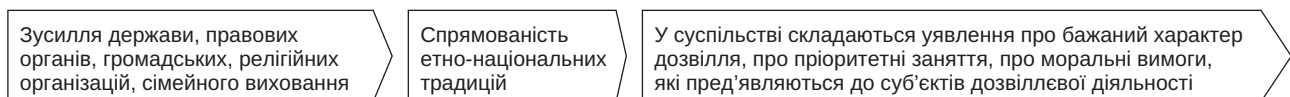
Держава сприяє розвитку і регулює діяльність ЗМІ, музеїв, бібліотек, спорту, туризму, освітньої системи, спрямовує зусилля на виховання підростаючого покоління. Державно-правове регулювання стосується регламентації діяльності бізнесу у сфері культури і рекреації, домашніх і не домашніх занять населення у вільний час [1].

Державна культурна політика в сучасній Україні являє собою складний комплекс, розвиток якого пов'язаний з системою державної підтримки у сфері фінансування, організації і управління діяльності закладів культури і мистецтва, удосконалення нормативно-правової бази. Впроваджуються нові умови функціонування закладів культури і мистецтв, активніше втілюються різні форми господарювання і підприємницької діяльності.

Розглянемо рівень уваги до сфери культури і дозвілля на прикладі витрат бюджету на розвиток культури і мистецтва (рис. 2).

У світлі військових подій до повномасштабного вторгнення за 2018–2021 рр. на території України питомі ваги видатків на культуру і мистецтво зазнали відчутного скорочення як по відношенню до загальної суми видатків (на 20,2 %) так і по відношенню до ВВП (на 12 %). Порівняно з 2021 р. у 2022 році дані зміни були відповідно 52,3 % і 18,2 %. Така динаміка свідчить про скорочення уваги держави до розвитку культурно-мистецької сфери. Часткове фінансування сфери з приватних джерел не вирішує проблеми, оскільки є складові, які є базовими і не піддаються швидкій комерціалізації.

Видатки на культуру і мистецтво фінансуються в Україні як з державного, так і з місцевих бюджетів. Якщо у 2018 р. питома вага фінансування з державного бюджету становила 18 %, то у 2021 р. показник зріс до 21 %. Зауважимо, що

Рис 1. Механізм забезпечення інтеграції сфери дозвілля та суспільних інтересів

Джерело: розроблено авторами

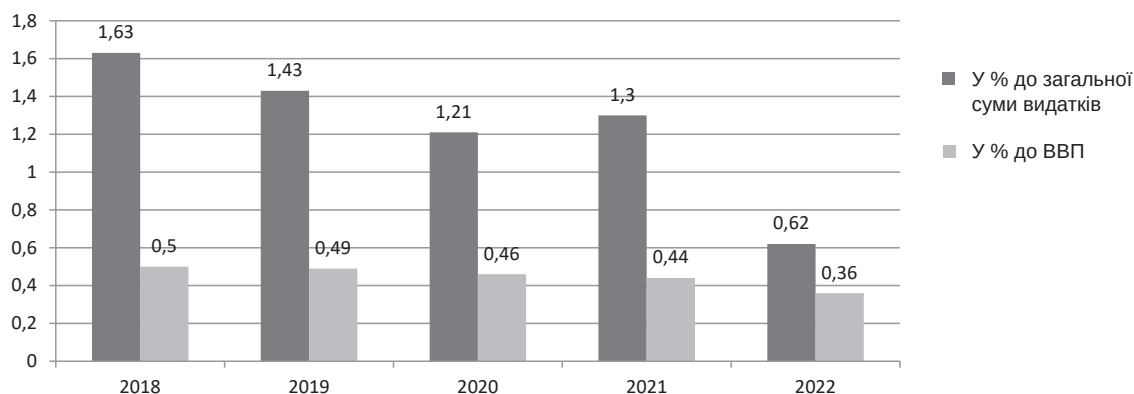

Рис. 2. Видатки зведеного бюджету України на культуру і мистецтво

Джерело: [4], [5]

у 2022 р. співвідношення між державним і місцевим бюджетним фінансуванням культури і мистецтва становило 77,4 % до 22,6 %. Тобто, фінансування даної сфери поступово переходить під відповідальність місцевих бюджетів.

Українське законодавство у сфері культури і дозвілля включає Закони України «Про культуру», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про музеї і музейну справу», «Про кінематографію», «Про охорону культурної спадщини» [6; 7; 8; 9; 10]. В більшій мірі ці нормативні акти або регулюють лише окремі галузеві проблеми, або мають численні недоліки, через що загалом правове забезпечення культурної сфери залишається незадовільним.

На основі аналізу нормативно-правових актів можна визначити основні управлінські *принципи культурної політики* в Україні:

- визнання культури як одного із головних чинників самобутності української нації та національних меншин, які проживають на території України;
- утвердження гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті, орієнтація

як на національні, так і на загальнолюдські цінності, визнання їх пріоритетності над політичними і класовими інтересами;

- збереження і примноження культурних надбань;
- розвиток культурних зв'язків з українцями, що проживають за кордоном, як основи збереження цілісності української культури;
- гарантування свободи творчої діяльності, невтручання у творчий процес з боку держави, політичних партій та інших громадських об'єднань;
- рівність прав і можливостей громадян незалежно від соціального стану та національної приналежності у створенні, використанні та поширенні культурних цінностей;
- доступність культурних цінностей, усіх видів культурних послуг та культурної діяльності для кожного громадянина;
- забезпечення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня та естетичного виховання громадян;
- заохочення благодійної діяльності у сфері культури підприємств, організацій, громадських об'єднань, релігійних організацій, окремих громадян;
- всебічне міжнародне культурне співробітництво;
- визнання пріоритету міжнародно-правових актів у сфері культури;
- поєднання державних і громадських засад у забезпеченні розвитку культури.

Культурно-дозвіллева сфера країни органічно включається у туристичний міжгалузевий комплекс. Тому її розвиток повинен не відставати, а хоча б бути синхронним з темпами розвитку інших складових комплексу. Розглянемо вплив культурно-дозвіллевої сфери на реалізацію туристичного потенціалу України.

У довоєнний період в Україні були всі передумови для ефективного функціонування сфери туризму та гостинності – історичні, географічні, природні, економічні, соціально-демографічні. На сьогоднішній день несприятливими чинниками розвитку сфери стали економічні та соціальні.

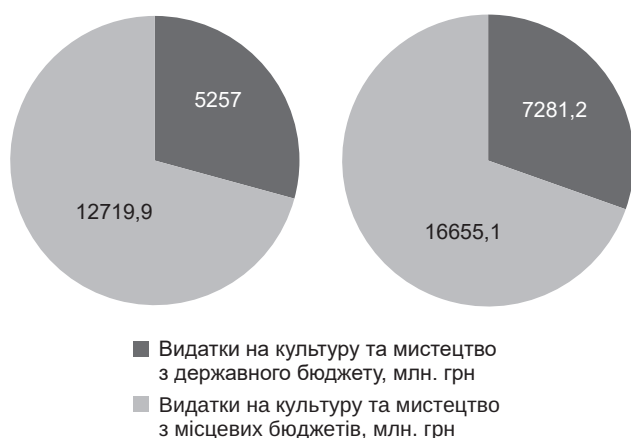

Рис. 3. Структура видатків на культуру та мистецтво за джерелами 2018 р. ліворуч, 2021 р. праворуч

Джерело: [4], [5]

Таблиця 1

Індекси капітальних інвестицій за видами економічної діяльності за 2018–2021 рр.,
% до підсумку

Роки	Тимчасове розміщення й організація харчування	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок
2018	106,7	185,8
2019	148,7	117,1
2020	55,2	28,9
2021	110,9	201,5

Джерело: [4]

Таблиця 2

Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями

Роки	Відпочинок і культура		Ресторани та готелі	
	% до попереднього року	% до підсумку	% до попереднього року	% до підсумку
2018	126,1	3,9	132,4	3,3
2019	116,8	3,8	122,6	3,3
2020	96,0	3,5	79,9	2,5
2021	131,2	3,8	133,5	2,8

Джерело: [4], [11]

Серед несприятливих економічних чинників варто зазначити скорочення інвестиційної активності підприємств туристичного міжгалузевого комплексу. У офіційній статистиці капітальні інвестиції за видами економічної діяльності не розглядаються окремо для підприємств туристичної галузі, тут представлено лише сферу послуг з тимчасового розміщення й організації харчування та підприємств мистецтва, спорту, розваг і відпочинку. Розглянемо зростання капітальних інвестицій цих двох груп суб'єктів господарювання до попереднього року за період 2018–2021 рр. (табл. 1).

За 2018–2021 рр. інтенсивність інвестування у підприємства сфери послуг тимчасового розміщення й організації харчування була вкрай мінливою. При цьому 2021 р. був сприятливим для капітального інвестування. Можна спостерігати суттєвіший стрибок інвестиційної активності у 2021 р. для суб'єктів господарювання сфери мистецтва, спорту, розваг та відпочинку. Отже, перед повномасштабним вторгненням склались позитивні передумови для розвитку двох ключових складових туристичного міжгалузевого комплексу України.

Розглянемо споживчі витрати українських туристів за цілями, серед яких розглянемо відпочинок і культуру та ресторани і готелі (табл. 2).

Протягом досліджуваного періоду відбувалося зростання кінцевих споживчих витрат домогосподарств України на обидві цілі за виключенням 2020 р., але інтенсивніше на послуги ресторанів та готелів. Тому суб'єктам господарювання сфери розміщення і харчування потрібно розвиватися у напрямку задоволення потреб вітчизняного споживача, який, не зважаючи, на непросте матеріальне становище, усе частіше звертається до їх послуг.

Питома вага витрат населення на відпочинок та культуру за 2021 р. приблизно відповідала рівню 2018 р. Але за 2018–2021 рр. спостерігається негативна динаміка стосовно питомої ваги витрат на послуги готелів та ресторанів, що додатково підтверджує вказану вище рекомендацію.

Витрати населення на туристичному ринку України спрямовані на туристичні подорожі у межах країни, а також на придбання турів за межі країни з використанням послуг вітчизняних тур агентів і туроператорів [3, с. 139]. Ці два напрямки витрат забезпечують національний туризм, який співвідноситься з категорією валового національного продукту.

Зважаючи на проведений аналіз, 2022 р. мав бути визначальним для вдосконалення комплексного туристичного продукту, зокрема, у частині підвищення якості організації дозвілля і анімаційної діяльності з використанням культурно-мистецького потенціалу.

Висновки. Розглянуто сутність, мотиваційні прагнення і функції сфери дозвілля. Виокремлені умови та механізми використання культурно-мистецького потенціалу: соціальні інститути, традиції і звичаї, духовні цінності, налагодження організації анімаційної діяльності у сфері туризму та гостинності з використанням культурного і мистецького надбання країни та регіонів.

Управлінський аспект використання культурно-мистецького потенціалу у сферах туризму та гостинності представлено розглядом державної культурної політики. Рівень уваги до сфери культури і дозвілля в Україні проаналізовано на прикладі витрат бюджету на розвиток культури і мистецтва за 2018–2022 рр. Виявлено, що динаміка спадна і відображає скорочення уваги до даної сфери.

Варто зауважити, що фінансування даної сфери поступово переходить під відповідальність місцевих бюджетів.

На основі аналізу нормативно-правових актів визначено основні управлінські принципи культурної політики в Україні. Задекларовані принципи відповідають світовим практикам.

Розгляд зростання капітальних інвестицій суб'єктів господарювання тимчасового розміщення й організації харчування, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку до попереднього року показав, що перед повномасштабним вторгненням склались позитивні передумови для розвитку двох ключових складових туристичного міжгалузевого комплексу України.

Крім того, за досліджуваний період відбувалося зростання кінцевих споживчих витрат домогосподарств України на відпочинок і культуру, ресторани та готелі. 2022 р. мав бути визначальним для вдосконалення комплексного туристичного продукту, зокрема, у частині підвищення якості організації дозвілля і анімаційної діяльності з використанням культурно-мистецького потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабій Н.П. Актуальні культурно-мистецькі практики та процеси: проблематика наукового дискурсу. *Theory and history of culture*. 2020. № 36. С. 69–78. URL: https://www.researchgate.net/publication/348036266_aktualni_kulturno-mistecki_praktiki_ta_procesi_problematika_naukovogo_diskursu
2. Герберт Маркузе. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства (глави з книги) / пер. В. Курганський. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. Київ : Либідь, 1996. С. 87–134.
3. Культурно-дозвіллева діяльність у сучасному світі : колективна монографія / за ред. Петрової І.В. Київ : Видавництво Ліра. – К, 2017. 328 с.
4. Державний комітет статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/241512.html
6. Про культуру : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
7. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Про музеї і музейну справу: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Про охорону культурної спадщини : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
10. Про кінематографію : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text>
11. Портал відкритих даних Дія. URL: <https://data.gov.ua/dataset/e0896c50-f438-40fb-84d3-92ec14733f40/resource/65b15b3c-c1c4-4080-8d00-76606d4ca4f7>
12. Dumazedier J. Vers une civilisation du loisir? Paris, 1962. 319 p.

REFERENCES:

1. Babii N. P. (2020). Aktualni kulturno-mystetski praktyky ta protsesy: problematyka naukovoho dyskursu [Current cultural and artistic practices and processes: issues of scientific discourse]. *Theory and history of culture*. № 36, pp. 69–78). Available at: https://www.researchgate.net/publication/348036266_aktualni_kulturno-mistecki_praktiki_ta_procesi_problematika_naukovogo_diskursu (in Ukrainian).
2. Herbert Markuze. *Odnovymirna liudyna. Doslidzhennia ideolohii rozvynutoho industrialnoho suspilstva (hlavy z knyhy)* (1996). [One-Dimensional Man: A Study of the Ideology of Advanced Industrial Society]. *Suchasna zarubizhna sotsialna filozofia: Khrestomatiia*. Kyiv : Lybid, pp. 87–134.
3. *Kulturno-dozvillieva diialnist u suchasnomu sviti* (2017). [Cultural and leisure activities in the modern world]. *Kolektyvna monohrafiia / za red. Petrovoi I.V.* Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K.
4. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State Statistics Committee of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian)
5. Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/241512.html (in Ukrainian)
6. On culture: Law of Ukraine № 2778-VI (2010, December 14). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (in Ukrainian)
7. On libraries and librarianship: Law of Ukraine № 32/95 BP (1995, January 27). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)
8. On museums and museum work: Law of Ukraine № 249/95-BP. (1995, June 29). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)
9. On the protection of cultural heritage: Law of Ukraine № 1805-III. (2000, June 8). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (in Ukrainian)
10. On cinematography: Law of Ukraine № 9/98-BP (1998, January 13). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)
11. Portal vidkrytykh danykh Diia [Open Data Portal Diia]. Available at: <https://data.gov.ua/dataset/e0896c50-f438-40fb-84d3-92ec14733f40/resource/65b15b3c-c1c4-4080-8d00-76606d4ca4f7> (in Ukrainian)
12. Dumazedier J. (1962) *Vers une civilisation du loisir?* Paris.